

ارزیابی تأثیرات اجتماعی - اقتصادی بازارچه مرزی سِرو بر توسعه مناطق روستایی پیرامون

عابد ابراهیمی مستکانی - کارشناس ارشد توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج
مصطفی احمدوند* - دانشیار ترویج و توسعه کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج

دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۲/۴ پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۳/۲۳

چکیده

پژوهش حاضر به ارزیابی تأثیرات اجتماعی- اقتصادی بازارچه مرزی سِرو (در استان آذربایجان غربی) بر توسعه مناطق روستایی پیرامون پرداخته است. در این مطالعه از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته شد. جامعه آماری پژوهش، روستاهای پیرامون بازارچه سِرو بودند. منطقه مطالعه شده براساس نظر کارشناسان به سه لایه با فاصله‌های سه، شش و نه کیلومتری از بازارچه دسته‌بندی شدند. در مجموع ۱۴ روستا در این سه لایه شناسایی و مطالعه شدند. در هر روستا به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، سرپرست خانوار مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته انجام شد. برای تعیین اعتبار ابزار پژوهش از اظهار نظر استادان و متخصصان ذی‌ربط و برای تعیین پایایی آن از هم‌سانی درونی به روش آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ ۰/۶۶ تا ۰/۸۴ برای متغیرهای گوناگون به دست آمد که نشان از بهینگی پرسشنامه داشت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS19 بهره گرفته شد. یافته‌های تحلیل واریانس نشان دادند که بین روستاها (سه لایه مورد مطالعه) از نظر وضعیت شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی، تفاوت معناداری وجود دارد. تأثیر بازارچه سِرو بر شاخص‌های رفاه اجتماعی، اقتصاد روستایی، صنایع دستی و مشارکت اجتماعی در روستاهای لایه اول (سه کیلومتری) مشهود و به صورت کاهشی بود. از طرفی در لایه‌های دوم و سوم از نظر شاخص‌های مذکور تفاوتی مشاهده نشد، بنابراین بازارچه موجب کاهش وضعیت این شاخص‌ها شده است و اثر کاهشی بر کیفیت زندگی تا لایه دوم قابل ره‌گیری است. تحلیل اثر کل نشان می‌دهد که محدوده تأثیر این بازارچه تا شعاع شش کیلومتری بوده و اثر اقتصادی آن در منطقه روستایی پیرامون بیش از اجتماعی و کاهشی بوده است.

کلیدواژه‌ها: بازارچه مرزی، تأثیرات اجتماعی - اقتصادی، توسعه روستایی، سِرو.

مقدمه

روستا واحدی طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و اداری است که فعالیت عمده ساکنان آن را کشاورزی تشکیل می‌دهد و تولید در آن عمدتاً بر مبنای واحدهای بهره‌برداری خانوادگی جریان دارد (طالب و عنبری، ۱۳۸۷، ۱۳-۱۲). طبق این تعریف و براساس آخرین گزارش‌های سرشماری نفوس و مسکن، ۲۸/۵ درصد از جمعیت کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). از این رو، توجه به توسعه روستایی ضروری و لازمه توسعه ملی است. بانک جهانی در سال ۱۹۷۵ اعلام کرد توسعه روستایی راهبردی است که برای بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی گروه‌های مشخصی از روستاییان فقیر طراحی شده است (ازکیا، ۱۳۸۷، ۱۰۴). توسعه روستا بدون در نظر گرفتن زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی کلی تری که روستا جزئی از آن است، محقق نمی‌شود، به‌ویژه در مورد روستاهایی که در مناطق مرزی قرار گرفته‌اند و محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ویژه‌ای دارند. برای تحقق توسعه پایدار که به نوعی تقویت و یکپارچگی هویت و امنیت ملی را نیز تضمین می‌کند، ضرورت دارد تا مناطق مرزی، دورافتاده و محروم در سطح ملی از نظر برنامه‌های توسعه‌ای به حقوق توسعه‌یافتگی خویش دست یابند. برنامه‌های توسعه روستایی در راستای برنامه‌های توسعه هر کشور با بهبود شرایط زندگی ساکنان فقیر و کم‌درآمد روستایی و خوداتکایی طراحی و اجرا می‌شوند. هدف از این برنامه‌ها، تغییر ساختار اجتماعی و اقتصادی و بهبود شرایط اکولوژیکی حاکم بر جامعه روستایی است. مجری و کارگزار در این برنامه‌ها دولت است (طالب و عنبری، ۱۳۸۷، ۲۶۶). بررسی‌های انجام‌شده در مناطق مرزی مختلف کشور، اشاره به عدم تعادل‌های اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی میان مناطق مرزی و مرکزی دارند. به عقیده جونز و وایلد^۱ (۱۹۹۴)، مناطق مرزی به‌عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه‌نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما به‌رحال پدیده

---

1. Jones and Wild

مرزی بودن، بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد. آنها معتقدند که با برقراری مرز بین دو کشور، فضاهایی که به یکدیگر متصل‌اند و تداوم فضایی را تأمین می‌کنند از یکدیگر می‌گسلند و حاشیه‌ای می‌شوند. این حاشیه‌ای شدن علت عقب‌ماندگی نواحی مذکور است. مناطق مرزی به دلیل قرار گرفتن در انزوای جغرافیایی و دوربودن از مناطق صنعتی-اقتصادی، جزء مناطق محروم و توسعه‌نیافته محسوب می‌شوند.

ناتوانی‌های بالقوه طبیعی و اقتصادی برخی از این مناطق، خصوصاً در زمینه‌های کشاورزی، صنعت، مهاجرت، تفاوت‌ها و عدم تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی بین مناطق مرکزی و مرزی به دولت‌های وقت این امکان را داد که در خصوص محرومیت‌زدایی، ایجاد اشتغال، نگاه‌داشت جمعیت، ممانعت از تخلیه مناطق مرزی و وقوع قاچاق، تمهیداتی را در مبادلات بازرگانی نواحی مرزی ایجاد کنند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷، ۶). در صورتی که دولت به این مناطق بی‌توجهی نشان دهد، این مناطق با چالش‌های اجتماعی، امنیتی، و فرهنگی از قبیل مهاجرت، فقر، قاچاق، فرهنگ‌پذیری و مشکلات امنیتی مواجه می‌شوند. به‌منظور مقابله با مشکلات مذکور، دولت در سال ۱۳۶۷ به‌طور غیررسمی و در ۱۳۷۲ به‌صورت رسمی اقدام به تأسیس بازارچه‌های مشترک مرزی کرد. اکنون تعداد این بازارچه‌ها به ۵۲ بازارچه در سطح کشور رسیده است و از گام‌های مؤثر در جهت نگاه‌داشت جمعیت و ایجاد اشتغال در مناطق مرزی به‌شمار می‌آیند. بازارچه در مقیاسی خرد و کوچک تعریف می‌شود و دارای شرایط و قوانین ویژه‌ای است که آن را از مفهوم بازار متمایز می‌کند. مسلماً این قوانین و خصوصیات برحسب شرایط پیرامونی هر بازارچه متفاوت است (اداره کل مقررات صادرات و واردات، ۱۳۸۰، ۲۲). بازارچه مرزی محوطه‌ای است محصور واقع در نقطه صفر مرزی و در جوار گمرکات مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا که اهالی دو طرف می‌توانند کالا و محصولات مورد نیازشان را با رعایت مقررات صادرات و واردات در این بازارچه‌ها عرضه کنند. اساس ایجاد بازارچه‌های مرزی این است که دستاوردهای آنها به مرزنشینان تعلق گیرد. از جمله کارکردهای بازارچه‌ها، ایجاد مزیت‌های نسبی در تولید و فعالیت‌های بازرگانی در دو سوی مرزها، تأسیس سطح مطلوب

اشتغال در مناطق مرزی و ایجاد اشتیاق در کشورهای همسایه به منظور توسعه مبادلات و بهبود روابط تجاری با ایران است.

بازارچه مرزی سرو که از بازارچه‌های بزرگ استان آذربایجان غربی به شمار می‌آید، در سال ۱۳۷۰ در آن منطقه احداث شد. این بازارچه در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و کالبدی، تأثیرات و پیامدهایی در منطقه دارد که آگاهی از آنها می‌تواند به برنامه‌ریزی دقیق‌تر فعالیت و توسعه پایدار روستایی بینجامد. با این حال هنوز زمینه مشارکت مردم و فعالیت‌های گسترده‌تر بازارچه در این مناطق برای هدایت دادوستدهای تجاری در مسیر سالم و سازنده به درستی مهیا نشده است. پرسشی که مطرح می‌شود این است که با قرارگرفتن تعداد زیادی از روستاها در مجاورت بازارچه مرزی سرو، این بازارچه چه پیامدهایی بر توسعه اجتماعی و اقتصادی نواحی روستایی پیرامون داشته است.

هدف کلی پژوهش حاضر، بررسی پیامدهای اقتصادی- اجتماعی بازارچه مرزی سرو بر نواحی روستایی پیرامون است و اهداف جزئی زیر را دنبال می‌کند:

۱. شناسایی تأثیرات اجتماعی بازارچه مرزی سرو بر روستاهای پیرامون؛
۲. شناسایی تأثیرات اقتصادی بازارچه مرزی سرو بر روستاهای پیرامون؛
۳. تعیین محدوده تأثیرگذاری بازارچه مرزی سرو بر توسعه نواحی روستایی پیرامون.

تاریخچه علمی پژوهش

در زمینه پیامدهای پروژه‌های توسعه بر نواحی روستایی پیرامون، مطالعاتی انجام شده‌اند که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

افتخاری و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهشی با نام «ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی با تحلیل داده‌ها و استفاده از نرم‌افزار SPSS و Arc-GIS» به ارزیابی اقتصادی تأثیر بازارچه‌های مرزی پرداختند. نتایج به دست آمده نشان دادند که بازارچه‌های مرزی توانسته بودند در شاخص‌های اقتصادی از جمله میزان درآمد، اشتغال، نیازهای اولیه خانوار و سرمایه‌گذاری در

روستا اثر مثبتی بر مناطق پیرامون خود برجای بگذارند. اسماعیل‌زاده (۱۳۸۷) در پژوهشی با نام «مطالعه انسان‌شناختی بازارچه‌های مشترک مرزی با رویکرد انسان‌شناسی اقتصادی» به این نتیجه رسید که هرچند بازارچه‌ها در تحقق آنچه فلسفه وجودی آنها بوده مؤثر و مفید بودند، اما نتایج مطالعات میدانی در بسیاری از زمینه‌ها نشان دادند که فعالیت بازارچه‌های مرزی باعث ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم مرزنشینان شد، که سهم اشتغال غیرمستقیم به مراتب بیشتر بود. با این حال بازارچه‌ها نتوانستند از میزان مهاجرت بکاهند و مایحتاج ساکنان مرزنشین را تأمین کنند. در مطالعه‌ای مشابه، با نام «بررسی جامعه‌شناختی اقتصادی بازارچه‌های مشترک مرزی»، سعیدی و همکاران (۱۳۸۸) به این نتیجه رسیدند که تأسیس بازارچه‌ها نتوانستند از خیل عظیم مهاجران روستایی بکاهند و در تأمین نیازهای ساکنان شاخص‌های امنیت اجتماعی نیز موفق نبودند، ولی تا حدودی توانستند در متغیرهای رفاهی و حذف قاچاق بهبود نسبی ایجاد کنند.

عاشری و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با نام «نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی-اجتماعی» به این نتیجه رسیدند که ایجاد بازارچه مرزی در منطقه پلدشت، نقطه عطفی در ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت مرزنشین، افزایش درآمد و سطح زندگی و توسعه پایدار بوده و همکاری‌های متقابل منطقه‌ای را افزایش داده است. نمونه بارز این تغییر، همکاری متقابل بین دو کشور ایران و جمهوری آذربایجان است. در پژوهشی دیگر، محمدی‌یگانه و همکاران (۱۳۹۱) در «ارزیابی تأثیرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی مهران بر توسعه نواحی روستایی» نشان دادند که وضعیت درآمدی و دیگر شاخص‌های توسعه اقتصادی غیر از دو مؤلفه وضعیت تولیدات و رفاه- همه سطح معناداری کمتر از یک درصد داشتند و مهم‌ترین عامل اثربخشی این شاخص‌ها، ایجاد اشتغال و وضعیت درآمدی بود. میزان درآمد نیز درمقایسه با پیش از تأسیس بازارچه روندی افزایشی داشته است.

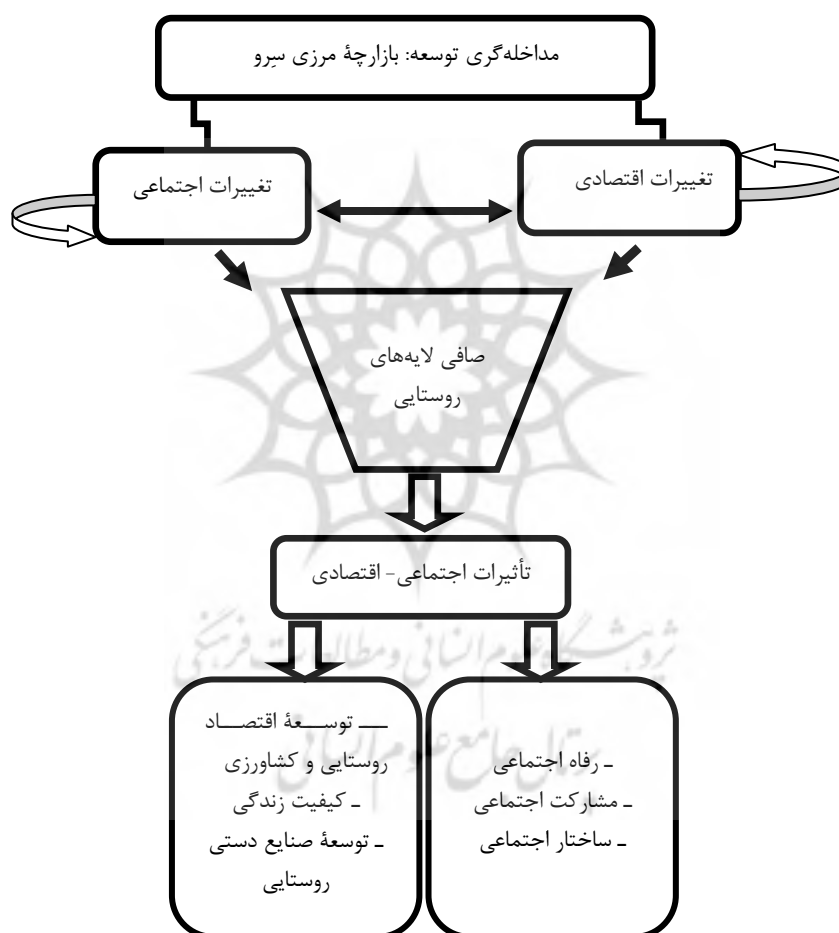
مطیعی لنگرودی و نجفی‌کانی (۱۳۸۵) در پژوهشی با نام «بررسی و ارزیابی اثرات شهرک‌ها و نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی» به این نتیجه رسیدند که

اکثر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی از قبیل الگوی مصرف (خوراک، پوشاک و کالاهای مصرفی بادوام)، وضعیت مسکن، بیمه، رضایتمندی و امنیت شغلی، میزان تحصیلات و آموزش تخصصی، و انگیزه ماندگاری روستاییان در جامعه نمونه تفاوت معناداری دارند و اثرگذاری مثبت شهرک‌ها و نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی را تأیید می‌کنند.

رضوانی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی با نام «تحلیل اثرات اقتصادی-اجتماعی نواحی صنعتی در توسعه نواحی روستایی» به این نتیجه رسیدند که ایجاد این نواحی صنعتی باعث ارتقای کلی شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی روستاییان شاغل شده و آثار مثبتی در زمینه‌های بیمه اجتماعی، اشتغال و درآمد، مشارکت، توسعه مسکن، تغذیه و رفاه اجتماعی داشته است. کریمی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با نام «سنجش درجه اثرگذاری کارخانه ذوب‌آهن کردستان بر توسعه نواحی روستایی پیرامون» به این نتیجه دست یافتند که بیشترین تأثیر این کارخانه در مشارکت روستاییان در پروژه‌های عمرانی بوده است. این تأثیرگذاری در مقوله‌هایی چون شیوه زندگی روستاییان، کیفیت زندگی، اقتصاد و منابع، زیرساخت‌ها، رفاه اجتماعی و جمعیت‌شناسی افزایشی بوده و بیشترین تأثیر در بخش زیرساخت‌ها به چشم می‌خورد. با توجه به ضریب اثرگذاری کارخانه مذکور بر نواحی روستایی پیرامون، می‌توان گفت که تأثیرگذاری این کارخانه بر منطقه مطالعه شده چندان نبوده است. بوزرجمهری و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با نام «بررسی اثرات اقتصادی شهرک‌های صنعتی بر نواحی روستایی پیرامون» به این نتیجه رسیدند که ایجاد شهرک صنعتی خیام اثر مثبتی بر اشتغال، درآمد، الگوی مصرف و رفاه داشته است و کارگران روستایی شاغل در شهرک صنعتی خیام نیشابور از مسکن و امکانات بالاتری برخوردار شده‌اند.

در جمع‌بندی استنباط می‌شود اکثر تحقیقاتی که انجام شدند به تأثیر پروژه‌های توسعه و مسائل مربوط به آن و عمدتاً به جنبه‌های اقتصادی از قبیل درآمد و ایجاد اشتغال توجه کرده‌اند. پژوهش حاضر افزون بر آثار اقتصادی، تأثیرات اجتماعی را نیز بررسی می‌کند. در این

پژوهش برای شناسایی تأثیرات، از الگوی مفهومی شکل ۱ استفاده شد، که با توجه به رهیافت ارزیابی آثار اجتماعی طراحی شده است (Ahmadvand et al., 2011, 10). همان‌گونه که در این الگو مشخص است، بازارچه مرزی به‌عنوان مداخله‌گری توسعه در نظر گرفته شده است که به تغییرات اقتصادی و اجتماعی در سطح روستاهای پیرامون دامن می‌زند. این تغییر با عبور از صافی لایه‌های روستایی، تأثیرات و پیامدهای توسعه‌ای خواهد داشت.

شکل ۱. الگوی مفهومی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ تجزیه و تحلیل داده‌ها، کمی است و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شد. جامعه آماری پژوهش را روستاهای پیرامون بازارچه مرزی سرو تشکیل دادند که با بررسی‌های اولیه و نظر کارشناسان به سه لایه^۱ اثر^۱ با توجه به فاصله از بازارچه تقسیم شدند. تأثیرات در لایه‌هایی با فاصله سه، شش و نه کیلومتری مشخص شدند. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، به صورت نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای^۲ انجام شد و ۷۵ درصد روستاهای لایه اول و ۵۰ درصد از روستاهای لایه دوم و سوم به صورت تصادفی انتخاب شدند. در لایه اول، شش روستا (اخیان بزرگ، کورانه، مافران، قصریک، اخیان کوچک، ربط)، در لایه دوم، پنج روستا (عمرآباد، گوندک ملا، امام‌کندی، روندسفلی، ملونه) و در لایه سوم، سه روستا (چره، مستکان، اسکندرآباد) بررسی شدند. در روستاهای منتخب، ۵۱۵ خانوار سکونت دارند که با استفاده از جدول تعیین اندازه نمونه پاتن^۳ (۲۰۰۲)، ۲۰۴ خانوار به عنوان نمونه آماری تعیین شد. نمونه‌ها در هر روستای منتخب به صورت روش نمونه‌گیری انتساب متناسب مشخص شدند (جدول ۱) و در هر خانوار از سرپرست آن پرسش شد.

برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پژوهش برحسب اهداف آن، پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۱۰ بخش در قالب طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای طراحی شد (مقیاس: ۲- به شدت کاهش یافته، ۱- تا حدی کاهش یافته، صفر یعنی تفاوتی نداشته، ۱+ تا حدی افزایش یافته، ۲+ به شدت افزایش یافته است). پرسش‌های مربوط به تأثیر پروژه بر توسعه مناطق روستایی در قالب ۷۰ گویه طرح شدند. معیار و ملاک سنجش تأثیرات بازارچه مرزی سرو، شاخص‌هایی بودند که هر یک بتوانند ابزار مفیدی برای سنجش تأثیرها باشند و تغییرات ناشی از وجود بازارچه را در نواحی روستایی پیرامون منعکس سازند.

-
1. Screening
  2. Stratified Random Sampling
  3. Patten

جدول ۱. روستاهای انتخاب شده به عنوان نمونه آماری

روستا	تعداد خانوار	نمونه	لايه	روستا	تعداد خانوار	نمونه	لايه
کورانه	۸۹	۳۵	۱	ملونه	۸۰	۳۰	۲
اخیان بزرگ	۱۲	۵	۱	امام کندی	۱۵	۷	۲
مافران	۵۷	۲۰	۱	گوندک ملا	۳۸	۱۵	۲
قصریک	۲۰	۹	۱	عمرآباد	۶۰	۲۵	۲
ربط	۳۶	۱۳	۱	چره	۱۷	۷	۳
اخیان کوچک	۵	۳	۱	مستکان	۳۷	۱۴	۳
روندسفلی	۲۳	۱۰	۲	اسکندرآباد	۲۶	۱۱	۳
مجموع	۱۴ روستا			۵۱۵ خانوار		۲۰۴ نمونه خانوار	

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵

روایی پرسشنامه را استادان تأیید کردند و پایایی آن با استفاده از مطالعه راهنما با ۳۰ پرسشنامه در نزدیک‌ترین روستا به بازارچه اندازه‌گیری شد و ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده (۰/۶۶ تا ۰/۸۴) نشان از پایایی مطلوب پرسشنامه طراحی شده دارد. داده‌پردازی با استفاده از نرم‌افزار SPSS 19 انجام شد. نحوه سنجش متغیرهای پژوهش در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. نحوه سنجش متغیرهای تحقیق

متغیر	تعریف عملیاتی/گویه‌ها
کیفیت زندگی	این شاخص با نه گویه طیف لیکرتی پنج‌بخشی درخصوص مسائل رفاه و آسایش، کیفیت لوازم زندگی، کیفیت بهداشت، میزان سلامتی و کیفیت غذا سنجیده می‌شود. دامنه طیف بین ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته) است.
ساختار اجتماعی	این شاخص با هفت گویه طیف لیکرتی پنج‌بخشی درخصوص مسائل فاصله طبقاتی، میزان نابسامانی خانوادگی، حفظ رسوم و احترام سنجیده می‌شود. دامنه طیف بین ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته) است.
مشارکت اجتماعی	این شاخص با پنج گویه طیف لیکرتی پنج‌بخشی درخصوص مسائل مشارکت مشورتی، مشارکت مالی و مشارکت سیاسی سنجیده می‌شود. دامنه طیف بین ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته) است.
اقتصاد روستا و کشاورزی	این شاخص با شش گویه طیف لیکرتی پنج‌بخشی درخصوص مسائل شغل، درآمد، دادوستد و هزینه‌ها سنجیده می‌شود. دامنه طیف بین ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته) است.

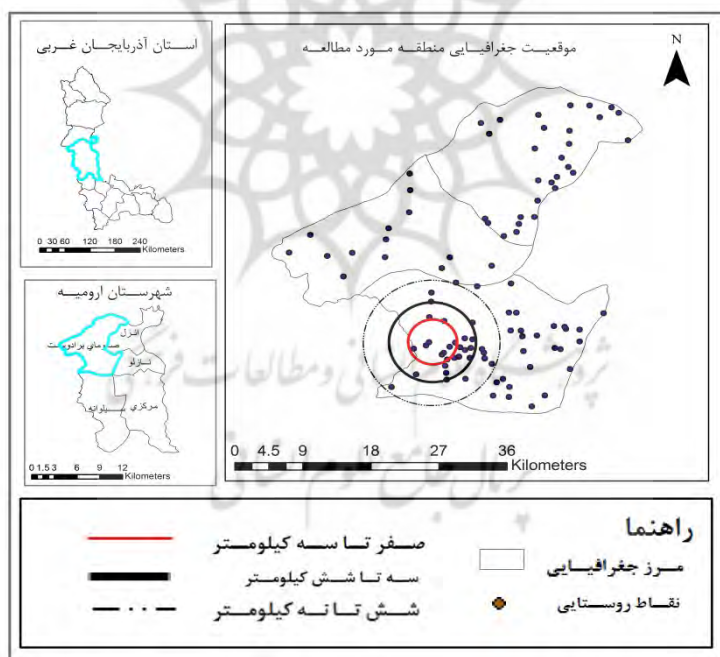
ادامه جدول ۲. نحوه سنجش متغیرهای تحقیق

تعریف عملیاتی/گویه‌ها	متغیر
این شاخص با نه گویه طیف لیکرتی پنج‌بخشی درخصوص مسائل رضایت از زندگی، استاندارد زندگی و ناامنی سنجیده می‌شود. دامنه طیف بین ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته) است.	رفاه اجتماعی
این شاخص با چهار گویه طیف لیکرتی پنج‌بخشی درخصوص مسائل تنوع صنایع دستی، حمایت دولت، تعداد کارگاه و استقبال از صنایع دستی سنجیده می‌شود. دامنه طیف بین ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته) است.	صنایع دستی روستایی
این شاخص با هفت گویه طیف لیکرتی پنج‌بخشی درخصوص مسائل خوب بودن بازارچه برای همه، از میان برداشتن بازارچه و گسترش بازارچه سنجیده می‌شود. دامنه طیف بین ۱ (کاملاً موافقم) تا ۵ (کاملاً مخالفم) است.	نگرش به بازارچه

منطقه مورد مطالعه

سیرو یکی از شهرهای استان آذربایجان غربی در ایران است. این شهر در بخش صومای برادوست شهرستان ارومیه و در ۵۵ کیلومتری شمال غرب شهر ارومیه قرار گرفته است. سیرو شهری مرزی است و موقعیتی گمرکی و حمل‌ونقلی دارد و در سال ۱۳۷۹ با تصویب دولت و ادغام چهار روستای سیرو، کورآباد، بهیک و نوجوان با یکدیگر تشکیل شد. این شهر به خاطر قرار گرفتن در نزدیکی کوه‌های بلند مرزی دارای آب‌وهوای سرد و کوهستانی است. وسعت شهر ۹۲۰ هکتار است و با جمعیتی حدود ۲۵۰۰۰ نفر، مراحل صعود به سمت تبدیل شدن به شهری واقعی را طی می‌کند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). شهر سیرو مرکزیت بخش صومای برادوست را نیز دارد، چراکه بیشتر مراجعه‌های مردمی برای انجام کارها و دریافت کمک‌های دولتی به این شهر صورت می‌گیرد. بازارچه با ۸۰۰۰ مترمربع مساحت در فاصله ۴۵ کیلومتری شهرستان ارومیه و در جوار استان وان کشور ترکیه واقع شده است، که در تابستان سال ۱۳۷۰ تأسیس و راه‌اندازی شد. این بازارچه اکنون ۴۱ غرفه دارد و نه تعاونی با ۲۲۵۰ نفر عضو در آن مشغول فعالیت هستند. بازارچه دارای امکانات رفاهی و خدماتی از قبیل ساختمان اداری، نمازخانه، سالن غذاخوری، سرویس، بانک، آب، برق و تلفن است.

برادوست یکی از دهستان‌های استان آذربایجان غربی ایران است که در بخش صومای برادوست شهرستان ارومیه جای دارد. برادوست سرزمینی است کوهستانی و سردسیر که از غرب به خط مرزی ایران و ترکیه، از شمال به بخش صومای، از جنوب به «ترگور» (ته‌رگه‌وهر) و از شرق به «بروژ» می‌رسد. مردم ساکن در این دهستان به زبان کردی صحبت می‌کنند. این دهستان با ۵۰ آبادی، ۱۸۹۰ خانوار و ۱۱۳۴۰ نفر جمعیت از ایل شکاک را در خود جای داده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). مرکز این دهستان دهکده «ایشگه‌سو» و آبادی‌های بزرگ و بنامش، چیره، زنگه‌کان، گنگچین، مستکان و نی‌چالان است. این آبادی‌ها با کوره‌راه‌های مالرو به یکدیگر و شهر راه می‌یابند و راه قدیم حمل‌ونقل ایران و ترکیه نیز از نزدیک شهر سیرو می‌گذرد. بیشتر مردم این دهستان کشاورز هستند و آنچه از کشت به‌دست می‌آورند غلات و توتون است.

شکل ۲. نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه

یافته‌های پژوهش

براساس نتایج حاصل از پژوهش حاضر، در میان پاسخ‌گویان ۸۰ نفر (۳۹/۲ درصد) در روستاهای سه کیلومتری، ۹۰ نفر (۴۴/۱ درصد) در روستاهای شش کیلومتری و ۳۴ نفر (۱۶/۷ درصد) در روستاهای نه کیلومتری از بازارچه مرزی قرار داشتند. بنابراین، غالب پاسخ‌گویان در روستاهای شش کیلومتری بودند. متغیرهای سن، جنس، شغل و سطح تحصیلات مهم‌ترین متغیرهای زمینه‌ای مورد بررسی این پژوهش بودند که به شناخت بهتر شرایط و وضعیت پاسخ‌گویان کمک کردند. در ادامه، توزیع فراوانی پاسخ‌گویان براساس هریک از متغیرهای مذکور شرح داده شده است.

براساس نتایج حاصل از پژوهش، از میان ۲۰۴ نفر کل پاسخ‌گویان، ۱۸۲ نفر (۸۹/۲ درصد) مرد و بقیه زن بودند. بیشترین فراوانی مربوط به پاسخ‌گویان دارای تحصیلات دبیرستان به تعداد ۵۴ نفر (۲۶/۵ درصد) بود. پاسخ‌گویان دارای تحصیلات ابتدایی ۴۶ نفر (۲۲/۵ درصد) از حجم نمونه آماری را تشکیل می‌دادند و کمترین فراوانی مربوط به پاسخ‌گویان با تحصیلات دانشگاهی به تعداد ۳۰ نفر (۱۴/۷ درصد) بود. براساس یافته‌های حاصل از پژوهش، در میان پاسخ‌گویان ۱۰۳ نفر (۵۰/۵ درصد) کشاورز بودند.

یافته‌های استنباطی

به‌منظور شناسایی تأثیرات بازارچه سیرو بر توسعه نواحی روستایی پیرامون همان‌گونه که در روش پژوهش آمده است، تأثیرات در سه لایه بررسی و تحلیل شدند. برای این منظور از تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد. نتایج تحلیل واریانس نشان دادند که بین وضعیت شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی روستاهای سه لایه اثر، تفاوت معناداری وجود دارد. به‌منظور درک این تفاوت‌ها، از آزمون تعقیبی LSD استفاده شد. نتایج آزمون تعقیبی نشان دادند که در چهار شاخص رفاه اجتماعی، اقتصاد روستایی، صنایع دستی و مشارکت اجتماعی، روستاهای لایه اول با دو لایه دیگر تفاوت معناداری دارند (جدول ۳).

میانگین وضعیت شاخص‌های مذکور در روستاهای لایه اول متفاوت از روستاهای دو لایه دیگر است. از نظر شاخص‌های ذکر شده در اینجا، تفاوتی میان لایه دوم و سوم دیده نمی‌شود. بنابراین، تأثیر بازارچه سِرو بر شاخص‌های رفاه اجتماعی، اقتصاد روستایی، صنایع دستی و مشارکت اجتماعی فقط در روستاهای لایه اول (شعاع سه کیلومتری) مشهود است و در خصوص این شاخص‌ها محدوده اثر بازارچه به روستاهای لایه سه کیلومتری خلاصه می‌شود. با مشاهده وضعیت میانگین‌های گزارش شده شاخص‌های مذکور استنتاج می‌شود که بازارچه مرزی سِرو بر شاخص‌های رفاه اجتماعی، اقتصاد روستایی، صنایع دستی و مشارکت اجتماعی اثر کاهنده داشته است. اگرچه این کاهش در تمامی روستاها در لایه‌های مختلف مشاهده می‌شود، ولی در روستاهای لایه اول معنادار است. بنابراین، بازارچه موجب کاهش وضعیت شاخص‌های مذکور شده است.

افزون بر اینها نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه حاکی از آن است که در میانگین شاخص کیفیت زندگی نیز تفاوت معناداری بین سه لایه روستا وجود دارد. آزمون تعقیبی نشان می‌دهد این تفاوت در لایه‌های اول و دوم با لایه سوم است. میانگین وضعیت کیفیت زندگی دو لایه اول و دوم مشابه است اما با لایه سوم تفاوت معناداری وجود دارد. بنابراین استنتاج می‌شود بازارچه سِرو در شاخص کیفیت زندگی تأثیر گسترده‌تری داشته و تأثیر بازارچه سِرو بر بُعد کیفیت زندگی به دو لایه گسترش یافته است. این تأثیر کاهشی بوده و بازارچه موجب تنزل کیفیت زندگی در روستاهای پیرامون شده است. در خصوص شاخص ساختار اجتماعی نیز تفاوت معنادار است اما این تفاوت منجر به استنتاج روشنی از اثر بازارچه نمی‌شود. تحلیل اثر کل نیز نشان داد که تفاوت معناداری در سه لایه روستاها وجود دارد و آزمون تعقیبی حاکی از تفاوت لایه‌های اول و دوم با لایه سوم بود. بنابراین استنتاج می‌شود که تأثیر بازارچه به دو لایه (اول و دوم) محدود است و این تأثیر در شعاع شش کیلومتری به چشم می‌خورد و بیش از این شعاع، بازارچه هیچ تأثیری نداشته است.

جدول ۳. میانگین تأثیرات بازارچه مرزی سرو بر نواحی روستایی پیرامون

شاخص‌ها	گروه یک ۳ کیلومتری	گروه دو ۶ کیلومتری	گروه سه ۹ کیلومتری	F	Sig.
رفاه اجتماعی	-۰/۵۶ ^a	-۰/۳۷ ^b	-۰/۲۷ ^b	۷/۶۷	۰/۰۰۱
کیفیت زندگی	-۱/۲۴ ^a	-۱/۱۱ ^a	-۰/۸۶ ^b	۵/۶۰	۰/۰۰۴
ساختار اجتماعی	-۰/۴۰ ^a	-۰/۵۷ ^b	-۰/۲۸ ^a	۷/۵۶۴	۰/۰۰۱
اقتصاد روستایی	-۰/۶۴ ^a	-۰/۴۲ ^b	-۰/۳۳ ^b	۹/۱۲	۰/۰۰۰۱
صنایع دستی	-۰/۶۶ ^a	-۰/۹۸ ^b	-۰/۸۷ ^b	۶/۴۰	۰/۰۰۲
مشارکت اجتماعی	-۰/۹۸ ^a	-۰/۶۸ ^b	-۰/۷۸ ^b	۶/۸۴	۰/۰۰۱
اثر کل	-۰/۶۷ ^a	-۰/۶۳ ^a	-۰/۴۹ ^b	۵/۳۲	۰/۰۰۶

* دامنه میانگین از ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته)

** در هر ردیف، میانگین‌های با حروف مشترک (a یا b) با استفاده از آزمون تعقیبی LSD تفاوت معناداری نشان ندادند.

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۴ نشان می‌دهد که میانگین اثر کل اقتصادی در منطقه مطالعه شده بیش از میانگین اثر کل اجتماعی است. بنابراین، تأثیر بازارچه مرزی سرو بر اقتصاد بیش از تأثیر آن بر وضعیت اجتماعی و منفی است و بازارچه اثر کاهشی بر این شاخص‌ها داشته است.

جدول ۴. مقایسه میانگین اثر کل اقتصادی و اثر کل اجتماعی

شاخص‌ها	میانگین کل	تفاضل میانگین‌ها
اثر کل اقتصادی	-۰/۸۲	-۰/۸۱۳
اثر کل اجتماعی	-۰/۰۰۷	

* دامنه میانگین از ۲- (به شدت کاهش یافته) تا ۲+ (به شدت افزایش یافته)

نگرش روستاییان در خصوص بازارچه سرو

نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه نشان می‌دهند که وضعیت شاخص نگرش در روستاهای سه‌لایه اثر، تفاوت معناداری دارند. براساس میانگین نگرش روستاییان در خصوص بازارچه سرو، نتیجه گرفته می‌شود که نگرش روستاییان لایه اول مساعد و مطلوب بوده است و به بازارچه نگرش

مثبت دارند. به منظور شناسایی تفاوت نگرش روستاییان از آزمون LSD استفاده شد. نتایج حاکی از آن بودند که نگرش در لایه اول با دو لایه دیگر تفاوت معناداری دارد (جدول ۵). میانگین وضعیت شاخص مذکور در روستاهای لایه اول، متفاوت از روستاهای دو لایه دیگر است. این بدان معناست که نگرش مردم به بازارچه در روستاهای دو لایه شش و نه کیلومتری مشابه است.

جدول ۵. نگرش روستاییان به بازارچه سرو

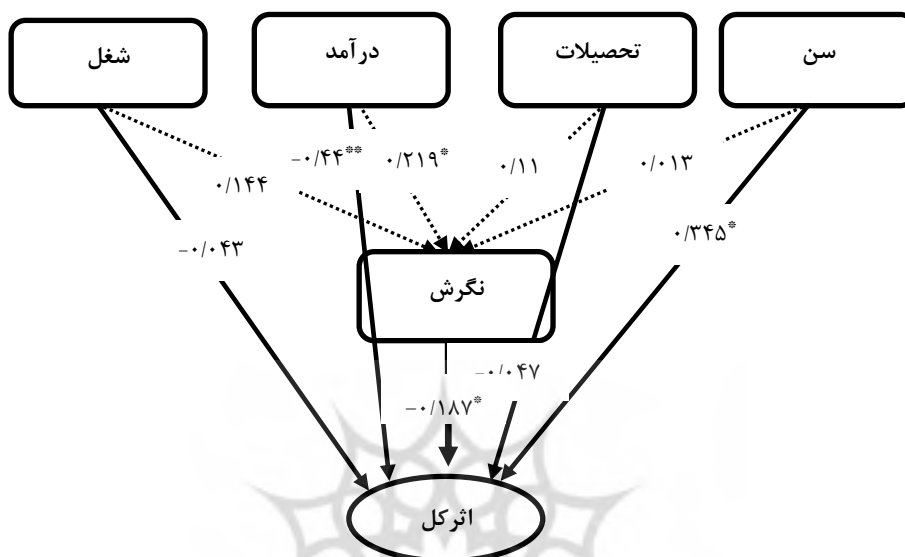
Sig.	F	گروه سه ۹ کیلومتری	گروه دو ۶ کیلومتری	گروه یک ۳ کیلومتری	شاخص
۰/۰۰۰۱	۱۳/۴۶	۳/۰۲ ^b	۲/۸۷ ^b	۳/۴۰ ^a	نگرش

* دامنه میانگین از ۱ (کاملاً موافقم) تا ۵ (کاملاً مخالفم)

** در هر ردیف، میانگین‌های با حروف مشترک (a یا b) با استفاده از آزمون تعقیبی LSD تفاوت معناداری نشان ندادند.

تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر ارزیابی اثر کل بازارچه

بر اساس نتایج تحلیل، می‌توان مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیمی را که هر کدام از متغیرهای مستقل از طریق یکدیگر بر متغیر وابسته وارد می‌آورند، به دست آورد. اثر مستقیم هر متغیر برابر ضریب بتای (β) آن متغیر است و برای محاسبه تأثیرات غیرمستقیم، ضرایب بتای هر مسیر تا رسیدن به متغیر وابسته در هم ضرب می‌شوند. برای به دست آوردن تأثیر علی کل، باید تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم با هم جمع شوند. شکل ۳ تحلیل مسیر متغیرهای مؤثر بر ارزیابی روستاییان را از بازارچه نشان می‌دهد. بر اساس نتایج پژوهش (جدول ۶)، از بین متغیرهای مستقل، متغیر سن بیشترین و تحصیلات کمترین تأثیر مستقیم را بر متغیر وابسته (اثر کل) داشتند. بنابراین، متغیر سن اثر مثبت و سایر متغیرها اثر منفی بر متغیر اثر کل (ارزیابی بازارچه) داشتند. همه متغیرها نیز اثر غیرمستقیم منفی بر متغیر وابسته (اثر کل) داشتند. بنابراین در مجموع، متغیر مستقل سن بیشترین تأثیر مثبت و متغیر درآمد بیشترین تأثیر منفی را بر متغیر اثر کل (ارزیابی بازارچه) داشته است.

شکل ۳. تحلیل مسیر همراه با ضرایب بتا
* معنادار در سطح ۰/۰۵؛ ** معنادار در سطح ۰/۰۰۱

جدول ۶. مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای گوناگون بر متغیر اثر کل بازارچه

متغیر مستقل	تأثیرات غیرمستقیم	تأثیرات مستقیم	اثر علی کل	ضریب همبستگی	اثر غیر علی
سن	-۰/۰۰۲۴	۰/۳۴۵**	۰/۳۴۵	۰/۳۰	-۰/۰۴۵
تحصیلات	-۰/۰۲۱	-۰/۰۴۷	-	-۰/۲۳	۰/۲۳
درآمد	-۰/۰۴۱*	-۰/۴۹**	-۰/۴۹	-۰/۵۰	-۰/۴۳۲
شغل	-۰/۰۲۷	۰/۰۴۳	-	-۰/۴۲	-۰/۴۲
نگرش	-	-۰/۱۸۷*	-۰/۱۸۷	-۰/۲	-۰/۰۱۳

منبع: یافته‌های پژوهش

* $P \leq 0.05$

** $P \leq 0.001$

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر، تأثیرگذاری متفاوت بازارچه مرزی سرو را در منطقه مورد مطالعه نشان می‌دهند و بیان می‌کنند که تأثیرات هم‌سان و هم‌سنگ نیستند. با توجه به یافته‌های آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه و آزمون تعقیبی LSD، محدوده تأثیرگذاری بازارچه تا لایه شش کیلومتری بوده است. از طرفی رفت‌وآمد و معاشرت مردم شهری، روستایی و حتی مردم کشور ترکیه در این روستاها بیشتر بوده است.

یافته‌ها نشان دادند که روستاهای با فاصله بیشتر از بازارچه از این تأثیرات بازارچه منتفع نمی‌شوند و با دور شدن از بازارچه تأثیرات آن کم می‌شود و به صفر می‌رسد؛ که با یافته‌های کامران و همکاران (۱۳۸۸) و نیز محمدی و فخرفاطمی (۱۳۸۳) مطابقت دارد. براساس یافته‌های پژوهش، بازارچه سرو بر شاخص‌های رفاه اجتماعی، اقتصاد روستایی، صنایع دستی و مشارکت اجتماعی اثر کاهنده داشته است، که تأثیر آن در تمامی روستاها در لایه‌های مختلف مشاهده می‌شود. اثر کاهنده بازارچه بر اقتصاد روستایی و صنایع دستی می‌تواند به این دلیل باشد که افراد محدودی از مزایای آن بهره‌مند می‌شوند، و از طرفی مردم فعالیت اصلی در روستا را که کشاورزی، دام‌پروری و صنایع دستی است ترک می‌کنند و به اشتغال کاذب در اطراف بازارچه روی می‌آورند. اثر کاهشی بر مشارکت اجتماعی می‌تواند به دلایل گوناگونی از جمله افزایش بی‌اعتمادی، تمایل به کارهای فردی، و افزایش اختلافات طایفه‌ای بین مردم روستاها باشد که همه این عوامل می‌توانند سبب کاهش رفاه اجتماعی شوند.

براساس یافته‌های آزمون تحلیل خوشه‌ای، شاخص‌های ذکر شده برای اکثریت افراد مطالعه شده زیر میانگین استاندارد و فقط برای افراد گروه اول بالای میانگین استاندارد بودند، اما این تأثیر نیز ضعیف بود. بر همین اساس می‌توان گفت که بازارچه مرزی از نظر شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی در نظر گرفته شده برای اکثریت افراد مورد مطالعه اثر منفی داشته است؛ که با یافته‌های مطالعه اسماعیل‌زاده (۱۳۸۷) مطابقت دارد. در پایان براساس مشاهده‌ها و اظهارات مردم منطقه، مدیریت ناصحیح بازارچه، راکد ماندن بازارچه در برخی موارد، تدوین

برخی قوانین در مورد صادرات و واردات، و منتفع شدن افراد ثروتمند شهری و حتی استان‌های مجاور از این بازارچه می‌توانند از دلایل تأثیر ضعیف و منفی این بازارچه برای مردم روستاهای پیرامون باشند. به‌منظور بهبود فعالیت‌های بازارچه مرزی سرو، در ادامه پیشنهادهایی ارائه می‌شوند.

۱. برگزاری کلاس‌های توجیهی و کارگاه‌های آموزشی با هدف آشنایی غرفه‌داران، فروشندگان و مباحثان با قوانین حاکم بر بازارچه و بالابردن مبادلات خارجی.
۲. تدوین آیین‌نامه‌هایی به‌منظور الزام استفاده هرچه بیشتر از مردم روستایی و بومی در امور جاری بازارچه، تا زمینه اشتغال افراد بومی فراهم شود.
۳. تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در تجهیز بازارچه به امکانات سردخانه، باسکول، و انبارهای مسقف به‌منظور فراهم کردن شرایط صادرات بهتر و بیشتر.
۴. زمینه‌سازی تلفیق سرمایه‌های اندک جوانان و تشکیل تعاونی‌های تجاری در جهت ایجاد مشاغل جدید برای آنان.

منابع

- احمدی پور، زهرا، حافظ‌نیا، محمدرضا و محمدپور، علیرضا، ۱۳۸۷، تأثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها؛ نمونه موردی: بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۵، صص. ۱۸-۱.
- اداره کل مقررات صادرات و واردات وزارت بازرگانی کشور، ۱۳۸۰، مقررات صادرات و واردات، نشر بازرگانی.
- ازکیا، مصطفی، ۱۳۸۷، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی، انتشارات اطلاعات، تهران.
- اسماعیل‌زاده، خالد، ۱۳۸۷، مطالعه انسان‌شناختی بازارچه‌های مشترک مرزی با رویکرد انسان‌شناختی اقتصادی؛ مورد مطالعه: تجارت مرزی در روستاهای مرزنشین شهرستان سردشت، فصلنامه انسان‌شناسی، سال پنجم، شماره ۹، صص. ۳۸-۶۵.

افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین، پاپلی یزدی، محمدحسین، و عبدی، عرفان، ۱۳۸۷، ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره ۲، صص. ۱۰۹-۸۲.

بوزرجمهری، خدیجه، شایان، حمید، و حمزه‌ای، مجید، ۱۳۹۱، بررسی اثرات اقتصادی شهرک‌های صنعتی بر نواحی روستایی پیرامون؛ مطالعه موردی شهرک صنعتی خیام نیشابور، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال دوازدهم، شماره ۲۷، صص. ۵۲-۳۱.

رضوانی، محمدرضا، رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و محمدپورجابری، مرتضی، ۱۳۸۹، تحلیل اثرات اقتصادی-اجتماعی نواحی صنعتی در توسعه نواحی روستایی؛ مورد مطالعه: ناحیه صنعتی سلیمان‌آباد تنکابن، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۸، صص. ۲۶-۵.

سعیدی، علی‌اصغر، اسماعیل‌زاده، خالد و عبدالله‌پور، جمال، ۱۳۸۸، بررسی جامعه‌شناختی اقتصادی بازارچه‌های مشترک مرزی؛ مورد مطالعه: بازارچه‌های مرزی سردشت و پیرانشهر، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۴۵، صص. ۱۳۳-۹۳.

طالب، مهدی، عنبری، موسی، ۱۳۸۷، جامعه‌شناسی روستایی: ابعاد تغییر و توسعه در جامعه روستایی ایران، چاپ دوم، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران.

عاشری، امامعلی، نورمحمدی، سمیه، قادری، رضا و رستمی، علیرضا، ۱۳۹۱، نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی-اجتماعی؛ مورد مطالعه: بازارچه صنم بلاغی پلدشت، دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد، سنندج.

کامران، حسن، محمدپور، علی و جعفری، فرهاد، ۱۳۸۸، تحلیل کارکردی بازارچه مرزی باجگیران، جغرافیا (نشریه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)، دوره جدید، سال ششم، شماره ۱۹ و ۱۸، صص. ۲۵-۷.

کریمی، فرزاد، احمدوند، مصطفی و کریمی، فرشاد، ۱۳۹۱، سنجش درجه اثرگذاری کارخانه ذوب آهن کردستان بر توسعه نواحی روستایی پیرامون، پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره ۳، صص. ۵۷-۳۳.

محمدی، حمیدرضا و فخرفاطمی، علی‌اکبر، ۱۳۸۳، نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه فضایی مناطق مرزی؛ پژوهش موردی: بازارچه مرزی باجگیران، فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره ۱، صص. ۷۵-۵۴.

عابد ابراهیمی مستکانی و مصطفی احمدوند ——— ارزیابی تأثیرات اجتماعی- اقتصادی بازارچه مرزی سیرو بر ...

محمدی یگانه، بهروز، مهدی زاده، عصمت، مهدی زاده، عفت و چراغی، مهدی، ۱۳۹۱، ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی مهران بر توسعه نواحی روستایی؛ مطالعه موردی: دهستان محسن آباد، نشریات تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال دوازدهم، شماره ۲۵، صص. ۷۹-۹۶.

مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰، سرشماری نفوس و مسکن، انتشارات مرکز آمار ایران، تهران.

مطیعی لنگرودی، حسن، نجفی کانی، علی اکبر، ۱۳۸۵، بررسی و ارزیابی اثرات شهرک‌ها و نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی مورد مطالعه شهرستان بابل، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۸، صص. ۱۶۵-۱۴۷.

Ahmadvand, M., Karami, E. and Iman, M.T., 2011, **Modeling the Determinants of the Social Impacts of Agricultural Development Projects**, Environmental Impact Assessment Review, 31, PP. 8-16.

Jones, P.N. and Wild, T., 1994, **Opening the Frontier: Recent spatial Impacts in the Inner_german Border Zone**, Regional Studies, vd.28.3.

Patten, L.M., 2002, **Proposing Empirical Research, A Guide to the Fundamentals (Second Edition)**, Pyczak publishing, Los Angeles, U.S.A.

